

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Beloslav Riečan

Z histórie jedného života (O pôsobení prof. Šofra na Slovensku)

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 38 (1993), No. 6, 334--337

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/137556>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1993

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

Z histórie jedného života (O pôsobení prof. Šofra na Slovensku)

Beloslav Riečan, Bratislava

V 20. storočí vývoj na Slovensku dvakrát výrazne usmernili predstavitelia najlepšej časti českej inteligencie. Po prvej svetovej vojne pomohli postaviť na nohy naše stredné školy, po druhej svetovej vojne školy vysoké. Prinajmenej v matematike to možno dokázať.

V dvadsiatych rokoch prišla na Slovensko celá plejáda mladých českých profesorov-matematikov, ktorá nielen že zabezpečila na vysokej úrovni vyučovanie matematiky na stredných školách, ale prispela aj k formovaniu profilu slovenských miest. Boli to desiatky vynikajúcich odborníkov. Ak nasledujúce riadky venujeme len jednému z nich — Bedřichovi Šofrovi, je to nielen preto, že autor ho mal možnosť v päťdesiatych rokoch poznať, ba bol chvíľku jeho žiakom, ale najmä preto, že prof. Šofr napísal trojdielne pamäti *Historie mého života* (dokončil ich na Vianoce 1974). Aj tento jeho počín je v našich podmienkach ojedinelý, a to tým skôr, že ide o dielo svieže; obsahuje množstvo informácií a zároveň vystihuje atmosféru doby.

Bylo nás pět

Prof. Bedřich Šofr sa narodil 14. 9. 1890 v Rychnove nad Kněžnou, storočnicu sme si akosi nestihli pripomenúť. Jeho mladé

roky sú spojené okrem iného s menami troch výnimočných osobností českej kultúry.

Prvou je spisovateľ Karel Poláček, dlhoročný Šofrov priateľ. V jeho románoch sú opísané hneď dve epizódy zo Šofrovho života. Prvá sa týka útlej mladosti: malý Bedřich Šofr bol prototypom Pepíka Zilvara z chudobinca — postavy Poláčkovho románu *Bylo nás pět*. Druhá epizóda je opísaná v Poláčkovom románe *Okresní město*: veselé divadelné predstavenie, ktorého sa v skutočnosti zúčastnil aj mladý absolvent Karlovej univerzity Bedřich Šofr; počas tohto predstavenia sa obecensťvo dozvie o sarajevskom atentáte na následníka trónu.

Druhou osobnosťou, ktorá sa mihla Šofrovým životom, bol jeho priateľ Jaroslav Heyrovský, pozdejší nositeľ Nobelovej ceny. Na jar 1910 sa stretli v parčíku na Karlovom námestí, kde sa Šofr učil chémii. Stalo sa tak vo chvíli, keď prebral zlúčeniny síry. Hoci ešte nemal preštudovanú celú látku, dal sa nahovoriť priateľovi Heyrovskému a nasledoval ho, aby sa pokúsili zložiť skúšku z chémie. Skúšajúci profesor Rayman bol rozčúlený, vyhodil zo skúšky prvých dvoch uchádzačov a ako tretieho aj Heyrovského. Na to dal Šofrovi otázku — zlúčeniny síry. Keďže Šofr mal túto látku v čerstvej pamäti, exceloval. Zronený Heyrovský ho čakal pred budo-

---

Prof. RNDr. BELOSLAV RIEČAN, DrSc., (1936) pracuje v Matematickom ústave SAV, Štefánikova 49, 81473 Bratislava.

vou a povzdychol si: „Tak som to dobre preštudoval.“ Na druhý deň Heyrovský už neprišiel na Petrove prednášky z matematiky. Zamenil matematiku za chémiu a odišiel na univerzitu do Dánska. (Mimochodom, možno bude užitočné zaznamenať Šofrovu spomienku na prvú prednášku na univerzite; bola to prednáška prof. Karla Petra. Šofr vôbec nerozumel, lebo to bola prednáška z diferenciálnych rovníc, ale spomína na Petrovo veľmi srdečné privítanie poslucháčov.)

Tretou osobnosťou, ktorú nemožno v súvislosti so Šofrovou mladosťou nespomenúť, je slávny český hudobný skladateľ Bohuslav Martinů. Zoznámil sa s ním, vtedy devätnásťročným huslistom v lete, keď bol navštíviť sestru v Poličke. Šofr spomína na Martinů ako na tichého, nenápadného chlapca, ktorý horel láskou k hudbe a veľmi sa zaujímal o divadelný a hudobný život v Prahe. Veľakrát sa stretli pri hudbe (Martinů začínal komponovať) a absolvovali spolu aj tanečnú zábavu.

Za živa v Bystrici

Ale vráťme sa k našej téme — Šofrovu pôsobeniu na Slovensku. Po gymnaziálnych a univerzitných rokoch, ktorými sa Šofr pretĺkal pomerne ťažko ako neobyčajne chudobný študent a v neistých rokoch vojny, odchádza Šofr v r. 1919 na Slovensko do Zlatých Moraviec. V Žarnovici sa ožení a usadzuje sa v Banskej Bystrici. V Bystrici pôsobil v dvoch etapách, najprv v r. 1920–1939 a potom v r. 1950–58, keď v Bystrici zostal žiť aj po definitívnom odchode na dôchodok (tu aj zomrel 12. 2. 1977).

Ťažko vyjadriť, čo Šofr pre Bystricu, ale aj pre celé Slovensko znamenal. V prvom rade ako divadelník, spoluzakladateľ bys-

trického ochotníckeho divadla. Toto divadlo bolo v tom čase jedným z najlepších na Slovensku a neskôr sa stalo jedným z pilierov, na ktorom vyrástlo slovenské profesionálne divadlo. Šofr—herec a režisér účinkujúci v desiatkach inscenácií. Šofr—pedagóg, podieľajúci sa na umeleckom formovaní sa takých osobností, akými boli Karol Zachar, Ľubo Jakubóczy, Peter Karvaš, Gabo Rapoš, či Tibor Andrašovan. Šofr spolupracoval s umelcami takého formátu, ako boli Jan Pivec, Štefan Krčméry, Andrej Bagar či Ivan Mistrík.

Uveďme aspoň jednu rozmarnú príhodu súvisiacu s divadelnými pretekmi, ktoré každoročne usporadúvala Matica slovenská v Turčianskom Sv. Martine. Bystričania sa zúčastnili pretekov s Vrchlického hrou *Cattulova pomsta*. Abstinent Šofr hral opitého senátora. Ako sa stalo, akonie, do veľkého pohára, ktorý má senátor vypiť do dna a ktorý mu má potom vypadnúť z rúk, naliali čistého červeného vína až po okraj. Keď Šofr videl pod sebou nádherný vypožičaný koberec, aby ho nepoškodil, rozhodol sa vypiť víno na ex. Potom pustil pohár na zem, stratil vedomie a zaspal. Horko—ťažko ho potom prebrali, vypočítal sa na javisko a ukončil výstup. Po dvoch hodinách, keď sa vyspal, stretol sa so Štefanom Krčmérym, predsedom poroty (v decembri sme si pripomenuli jeho storočnicu). Ten ho objal a prehlásil, že tak prirodzene a nezvyčajne krásne zahrať opitého človeka ešte nikdy na javisku nevidel.

Ďalšou bystrickou aktivitou prof. Šofra bol šport; pôsobil aj ako funkcionár futbalového oddielu ŠK Banská Bystrica. V tom čase na 90 percent slovenská Banská Bystrica mala maďarského starostu. Matematik Šofr vypočítal, čo treba urobiť, aby sa situácia zmenila a založil športovú stranu, ktorá by odčerpala hlasy ma-

ďarských fanúšikov. Skutočne sa to podarilo, športová strana získala v mestskom zastupiteľstve dva mandáty (jeden z nich bol Šofrov) a tým zvrátila pomer síl a zabezpečila zvolenie slovenského starostu.

O Šofrovom vzťahu k športu svedčí aj iná epizóda. Jednému septimánovi napísal pred konferenciou do katalógu nedostatočnú z matematiky. To sa stalo v piatok a konferencia mala byť v pondelok. V nedeľu na futbalovom zápase dal dotyčný žiak 3 krásne góly. Pán profesor bežal hneď po zápase do zborovne a opravil nedostatočnú na trojku. A aby mal svedomie čisté, dal mu niekoľko hodín a integrovať ho na tú trojku naučil.

Inokedy zase neváhal za tichej asistencie prísediaceho kolegu – fyzika obalamútiť prehnane prísneho, ale v odborných otázkach sa nevyznávisieho predsedu maturitnej komisie (vymyslenou dezinformáciou o elektromagnetických kondenzátoroch), len aby zachránil svojho študenta pred prepadnutím. Zastal sa aj štyroch svojich dobrých žiakov, ktorých pristihli, keď chceli zistiť témy maturitných písomiek, a zachránil ich pred vylúčením.

Jeden z jeho prvých princípálov po prvej vojne ho žiadal, aby žiakov klasifikoval spočiatku mierne. „Túto poznámku“, píše V. Šofr, „som svedomite plnil po celú dobu svojho temer polstoročného pôsobenia na školách“. Vysvetľuje aj prečo: „Bol som vždy priateľom a ochrancom študentov, najmä chudobných, spomínajúc si pritom na svoje mladé roky, keď moji profesori chovali sa ku mne, chudobnému, podobným spôsobom.“

Na jeseň v r. 1951 učil ma prof. Šofr jeden štvrtrok. Robil tak popri zamestnaní mzdového účtovníka mestskej nemocnice. Za ten štvrtrok nás naučil logaritmy a komplexné čísla, a to tak, že som to nikdy nezabudol. Hovorilo sa o ňom, že správ-

nu odpoveď vie žiakovi vsugerovať: „No řekni to, vždyť to umíš!“ Či už to bolo tak, či onak, raz ma doviedol k odpovedi, že logaritmus nuly je mínus nekonečno. Ja viem, ortodoxom bude možno chýbať limita sprava, ale ja som bol vtedy ani nie päťnásťročný sextán a pán profesor Šofr ma dokázal povzbudiť možno na celý život.

Odchody

Prichodí nám vyrovnáť sa s prvým odchodom prof. Šofra z Banskej Bystrice. Človeka, ktorý sa po prevrate prihlásil na Slovensko, „aby pomáhal a kultúrne pracoval pre Slovákov.“ Po Mnúchove nastala situácia, ktorú sám Šofr popisuje takto:

„Niekoľko sfanatizovaných žiakov sa nehanbilo urážať svojich profesorov nielen v škole, ale i v súkromnom živote. Bol som vtedy triednym v septíme, kde veľká väčšina slušných nemohla zabrániť, aby sa neobjavovali na dverách posluchárne pred príchodom profesora cedule: Židom, psom a Čechom vstup zakázaný.“

Pred našim bytom sa zastavila skupinka rebelantov a volala: Šofr do Hrona! Manželka mi radila, aby som to ich uličníctvo ignoroval. Ja som však vyšiel pred dom a pokojne im povedal: Tu ma máte. Kto z vás bude taký statočný a hodí ma do Hrona? A všetci tí hrdinovia zvesili nosy a v tichosti odtiahli pod okná ďalšieho profesora.

Z nášho zboru mohli zostať len tí Česi, ktorí sa oženili so Slovenkami. Moja manželka však trvala na tom, aby sme aj my odišli do Čiech, lebo sa obávala, že by som sa nevedel so svojou prudkou a neznášanlivou povahou prispôbiť danej politickej situácii.“

V Čechách sa usadzuje v Hradci Králové, prečká protektorát, dočká sa tam oslobodenia i nádejí na nový život. Ale hneď po februári 1948 dostáva sa do kolízie s novou mocou, pretože si dovolil (v súkromnom rozhovore) kritizovať v tom čase všemocného ministra Václava Kopecného. Najprv je uvoľnený zo školských služieb, neskôr mu to zmenia na preloženie do Rychnova nad Kněžnou. Ale keď Šofrovcom v Hradci vystaňovali nábytok na ulicu, rozhodol sa prof. Šofr pre návrat do Banskej Bystrice.

Pozoruhodné, ako pri týchto odchodoch pomáhali Šofrovi jeho žiaci nachádzajúci sa v tej, či inej dobe vo vysokých štátnych funkciách. Za slovenského štátu v r. 1939 sa o hladký prechod Šofrovcov do Hradca postaral Martin Sokol, v tom čase predseda parlamentu. Šofrov návrat na Slovensko v r. 1950 zase zariadil Ernest Sýkora, v tom čase povereník školstva. Šofr vo svojich spomienkach nehodnotí ich politickú činnosť, neklasifikuje ich. Sú to jednoducho jeho študenti, na ktorých oceňuje, že sa k nemu hlásia ako svojmu učiteľovi.

Dvakrát opúšťa aj banskobystrických ochotníkov. Prvýkrát, v r. 1938, lúči sa Galénom v Čapkovvej *Bielej nemoci*. Druhý odchod v r. 1958 je definitívny, aj keď impozantný. Je ním scénická úprava Kukučínových *Mladých liet*, ktoré Šofr inscenoval so svojimi študentami. V tejto inscenácii pohostinsky vystúpili aj poprední umelci z Novej scény v Bratislave.

Rok 1958 je totiž rokom definitívneho Šofrovho odchodu do penzie. V r. 1950 ho najprv kolegovia z gymnázia uhovorili, aby nenastúpil do školy, lebo by prišli o nadpočetné hodiny. Preto si našiel miesto u svojho bývalého žiaka (primára Petelena) v mestskej nemocnici a súčasne vypomáhal pri vyučovaní matematiky

na bystrických gymnáziách. Konečne v r. 1953–58 opäť na plný úväzok vyučoval na bystrickej priemyslovke. A práve tu viedol spomínaný dramatický krúžok a neskôr aj družstvo hádzanárov.

Problematický bol odchod prof. Šofra z Jednoty čs. matematikov a fyzikov. Mal som veľké výčitky svedomia, keď som v ktorej si zápisnici z ÚV JSMF zo začiatku sedemdesiatych rokov našiel Šofrovo meno medzi tými, čo boli vyškrtnutí z evidencie. Išlo zrejme o administratívny lapsus, o ktorom sa našťastie (ako možno usúdiť z textu pamäti) pán profesor nedozvedel. JSMF svoju chybu napравила všeobecným rozhodnutím nevyraďovať z evidencie svojich členov, ktorí odišli do dôchodku. Prof. Šofr si totiž svoje členstvo v Jednote veľmi cenil. Osobitne si cenil čestné uznanie, ktoré mu bolo udelené v r. 1962 na jubilejnom zjazde v Prahe.

Ani po tomto definitívnom odchode do penzie neprestal byť prof. Šofr aktívnym. Napísal 4 matematické príručky, z ktorých dve vyšli knižne: *Populárne o počte pravdepodobnosti* (v dvoch vydaniach) a *Základy euklidovskej geometrie*. V archívoch sú zachované dvojdielne *Divadelné spomienky* (na roky 1919–1939) a v rodinnom kruhu trojdielne pamäti *Historie mého života*.

Existuje, pravda, odchod nenávratný, ktorý čaká na každého z nás. Prof. Bedřich Šofr zomrel 12. 2. 1977 v Banskej Bystrici vo veku 86 rokov.

V rokoch jeho pôsobenia v Banskej Bystrici bolo živé heslo, ktoré celé znie: Za živa v Bystrici, po smrti v nebi. Ale vlastnosti, ktoré osobnosť prof. Šofra reprezentovala, potrebujeme teraz aj na zemi: Láskavý vzťah k študentom, toleranciu, vzdelanosť a kultúru a jej obetavé a nezištné šírenie.